

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۹/۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۱۰/۲۲

چکیده

زمینه و هدف : رسانه ها تأثیری عمیق و گسترده بر اخلاق و تفکر اجتماعی آحاد افراد جامعه دارند. یکی از ویژگی های رسانه و خصوصا رسانه نوین فضای مجازی، گستردگی مخاطبان و ارتباطات آن است. این قابلیت و ویژگی باعث می شود اخبار و اطلاعات بسیار سریع در آن انتشار یابد و در دسترس همگان قرار گیرد. اما در حالتی که خبر یا مطلب کذب در این شبکه ها یا رسانه ها نشر داده شود موضوعات دروغین به سرعت در اختیار همگان قرار گرفته و در پاره ای از موارد صدمات جبران ناپذیری را به پیکره اجتماع وارد می کند.

روش تحقیق: این پژوهش بر اساس روش توصیفی و تحلیلی نوشته شده است. در مقاله حاضر سعی شده است تا ضمن بررسی و تحلیل جرم انگاری نشر اکاذیب ، به ارتباط رسانه و خصوصا فضای مجازی با جرم نشر اکاذیب نیز پرداخته شود.

یافته ها: یکی از راه های نشر اکاذیب، استفاده از رسانه ها شامل مکتوب، صوتی، تصویری یا مجازی برای انتشار مطالب است. در همین راستا، قانون مطبوعات که ناظر بر فعالیت های رسانه ای و مطبوعاتی در کشور است، در ماده ۶ خود، نشریات را به جز موارد مشخص شده در قانون، در انتشار سایر مطالب آزاد دانسته است. از مواد قانونی مهم در این حوزه می توان به مواد ۶۹۸ و ۶۹۹ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی در حوزه فضای حقیقی و همچنین ماده ۷۴۶ مربوط به جرایم فضای مجازی استناد نمود.

نتیجه گیری: با توجه به رشد شدید تکنولوژی در زمینه رسانه های جمعی، پیش بینی دقیق تر ماهیت مجرمانه نشر اکاذیب در رسانه های جمعی و آن هم به طور مجزا و بر اساس مقتضی رسانه خاص، از ضروریات و وظایف حقوق دانان کشور است.

واژگان کلیدی: "جرم نشر اکاذیب"، "رسانه"، "قوانین ایران"، "شبکه های اجتماعی مجازی"

^۱ - دانشجوی دکتری حقوق بین الملل، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران Email:mostafakb86@gmail.com

^۲ - کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی و مدرس دانشگاه

^۳ - دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور ، تهران جنوب

مقدمه

انتشار و اشاعه اخبار دروغ و وقایع خلاف واقع به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی، نشر اکاذیب نامیده شده و هر کس به قصد ضرر زدن به دیگران یا تشویش اذهان عمومی اقدام به بیان اکاذیب کند، مجرم محسوب می‌شود. در تشخیص قضایی عمل مجرمانه از غیر مجرمانه باید عناصر سه گانه تشکیل دهنده هر جرم (قانونی، مادی و معنوی) ملاک عمل قرار گیرد. مطابق اصل قانونی بودن جرم و مجازات، معیار برای جرم بودن یک عمل خاص (اعم از فعل یا ترک فعل) پیش بینی آن در قوانین جزایی است. بنابراین در توصیف قضایی هر جرم و احراز عناصر سه گانه آن باید متن یا متون قانونی ملاک باشد. از آنجایی که با توجه به متون قانونی، توصیف قضایی و شرایط تشکیل دهنده هر جرم از جرم دیگر متفاوت است، در رسیدگی های قضایی باید عنوان مجرمانه صحیح به کار برده شود. در غیر اینصورت می توان گفت اصل قانونی بودن جرم و مجازات رعایت نشده است. زیرا اگر عنوان به کار برده شده فاقد وصف جزایی باشد در واقع شخص به طور ناروا، به جرم نکرده و یا عملی که به فرض ثبوت، ارتکاب آن دارای ممنوعیت قانونی نیست، مورد تعقیب قرار گرفته است.

رسانه ها و خصوصاً رسانه های فراگیر مجازی و در اولویت آنها شبکه های اجتماعی رایج (تلگرام، اینستاگرام، تویتر، و...) تأثیری عمیق و گسترده بر اخلاق و تفکر اجتماعی آحاد افراد جامعه دارند که امروزه با توجه به گسترش روز افزون تکنولوژی های انتقال اطلاعات در گسترده ترین ابعاد، امکان رخداد جرائمی چون نشر اکاذیب در فضای رسانه ای بسیار محتمل خواهد بود؛ لذا پیش بینی قانونگذار در زمینه کیفیات این رخداد و ارکان مجرمانه این جرم بسیار حیاتی است.

در این نوشتار از جنبه کاربردی تشخیص عمل مجرمانه به یک نمونه مهم اشاره می شود، جرم نشر اکاذیب که فعالان مطبوعاتی بیشتر در معرض ارتکاب آن قرار دارند. ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی مقرر می دارد: «هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی به وسیله نامه یا شکوائیه یا مراسلات یا عرایض یا گزارش یا توزیع هرگونه اوراق چاپی یا خطی با امضا یا بدون امضا، اکاذیبی را اظهار نماید یا به همان مقاصد اعمالی را برخلاف حقیقت راساً یا به عنوان نقل قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی تصریحاً یا تلویحاً نسبت دهد اعم از اینکه از طریق مزبور به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا نه، علاوه بر اعاده حیثیت در صورت امکان، باید به حبس از دو ماه تا دو سال و یا شلاق تا (۷۴) ضربه محکوم شود.» این ماده شامل دو عنوان مجرمانه مستقل است. الف- نشر اکاذیب ب- نسبت دادن اعمال مخالف حقیقت به دیگران که در این نوشتار صرفاً نشر اکاذیب مورد نظر ماست.

ادبیات موضوع:

امروزه رسانه ها و در راس آنها، شبکه های اجتماعی و فضای مجازی تأثیر و نقش ویژه و قابل تاملی بر روی تحولات داخلی کشورها و همچنین در عرصه بین الملل ایفا می نماید. این منابع جدید اطلاع رسانی به سبب گستردگی رسوخ و اثری که بر روی اشخاص می گذارند، می توانند موجبات تأثیر بر روی طیف های وسیع تری از افراد و در نهایت، یک جامعه و ملت را فراهم آورند. تسهیل و تسریع در تبادل اطلاعات علاوه بر آگاهی رسانی، جهت دهی به افکار عمومی را نیز منجر می شود. بدین ترتیب این رسانه های نو پا با شبکه سازی در فضای مجازی می توانند زمینه سازی برای شبکه سازی در فضای واقعی شده و مسلماً تحولات وسیعی را می توانند تا در سطوح مختلف یک جامعه به انجام رسانند که ارتکاب فعل مجرمانه نشر اکاذیب و تشویش اذهان عمومی و هتک حیثیت می تواند از بارزترین جرایم ارتکابی رسانه ها قلمداد نمود.

ضرورت و اهمیت موضوع

امروزه رسانه فضای مجازی به بخش تفکیک ناپذیری از زندگی انسان ها تبدیل شده و با سرعت شتابان ، تمامی شئون و عرصه های زیست بشر را تحت تأثیر قرار داده است . رسانه ها ، به جهت ارتباط با حقوق مردم و ابزار انتقاد بودن از اهمیت بسزایی برخوردار می باشد گذشته از آن نوع تأثیری که این رسانه مثل رسانه های دیگر به مانند رادیو، تلویزیون، سینما و غیره می گذارد. حاکی از گستردگی و شمول آن می باشد اگر چه «آزادی مطبوعات» گوهری است که باید حرمت آن را پاس داشت اما ویژگیهائی دارد که باید به مانند جاهای دیگر از مردم در مقابل آن نیز حمایت شود اگر رسانه ابزار جرایمی چون نشر اکاذیب، توهین به احساسات ملی و مذهبی و حیثیت و آبروی اشخاص حقیقی شود لازم است نهاد قضائی که برخاسته از آوای غیرمستقیم مردم می باشد در مقابل آن اعلام جرم کرده و به مجازات مرتکب پردازد. این هدف از آن روست که قرن حاضر نقش هر چه بیشتر اینترنت را بر همگان روشن نموده و از سوی دیگر نیاز بشر به آگاهی و اطلاع رسانی نمود یافته و در زمینه بحران های انسانی، فرهنگی، اجتماعی و از این قسم نیز مشخص است. در نتیجه بشر دنبال آن است که با سرعت بالا، سهولت بیشتر و هزینه زمانی و مالی کمتر آگاهی خود را از روش های کاهش این آسیب ها افزایش دهد.

چگونگی و چیستی رسانه ؟

رسانه هم یک علم است و هم یک هنر . یعنی امروزه رسانه را به مثابه یک علم داریم و در دانشگاه تعلیم می بینیم و تدریس می کنیم .اما به رسانه نگاه هنر هم شده ، از هر دو منظر می توانید کارهایی که در حوزه ادبیات رسانه ای انجام شده را ببینید منتها رویکرد غالب رویکرد علم به رسانه و مدیریت رسانه است . رسانه ای که ما الان می شناسیم مولود اندیشه انسان است و متأثر از جامعه یعنی آن چه که انسان نیاز داشت برای برقراری ارتباط ، رسانه بود و رسانه را ایجاد کرد . هر نوع رسانه ای که می بینید اعم از رسانه چاپی ، دیجیتالی ، رادیو تلویزیون و هر نوع رسانه ای و با هر دسته بندی که ببینیم براساس احتیاج انسانها به برقراری ارتباط و تسهیل ارتباطات ، این رسانه ها شکل گرفته اند و انسان رسانه را ایجاد کرد ، ابداع کرد ، آفرید . چه رسانه دستگاه فیزیکی ملموس باشد چه یک نرم افزاری برای برقراری ارتباط . مک لوهان معتقد است که رسانه همان پیام استو مد نظرش این است که صورت و شکل رسانه که در هر دوره ای توسط افراد آفریده شده ، او می گوید قالب و شکل رسانه بر پیام ارجحیت دارد. بر محتوای پیام برتری دارد و آن را تحت تأثیر قرار می دهد . یعنی شیوه های نشر هر فرهنگ بر محتوای پیام تأثیر دارد .

رسانه ها(شبکه ها)ی اجتماعی

بر اساس تعریف، رسانه اجتماعی کاربردهایی بر مبنای اینترنت است که افراد را قادر می سازد تا با دیگران ارتباط برقرار نموده و منابع و اطلاعات را با یکدیگر به شراکت بگذارند. برخی از رسانه های اجتماعی شامل صفحات شخصی، میدان های مناظره، اتاق های گفتگو، کانالهای یوتیوب، لینکدین، فیس بوک و توییتر هستند. این رسانه ها از طریق کامپیوترها، تلفنهای هوشمند و موبایل ها و نیز موبایلهای دارای پیغام متنی قابل دسترسی هستند. این شبکه های اجتماعی سه ویژگی مهم دارند:

- فضای مجازی است که کاربر می تواند در آن فعالیت نموده اطلاعات شخصی خود را در آن بگذارد.
- این اطلاعات به صورت انتخابی یا در مجموع می تواند در اختیار عموم قرار گیرد، با اطلاعات سایر افراد پیوند برقرار نموده و در این شبکه با یکدیگر ارتباط تبادل نمایند.
- این امکان را به فرد می دهد تا شبکه اش را مدیریت نموده، گسترش دهد و دائماً به روز نماید.

همچنانکه رسانه اجتماعی و اینترنت با هم رشد می کنند و تحول می یابند امنیت " جا " می ماند. شبکه های اجتماعی به عنوان یکی از مهمترین ارکان فضای مجازی گذشته از کاربردهای متنوع و موثری که دارد، دارای کارکردهای دوگانه له و علیه حاکمیتها است. با استفاده از این فضا هم می توان در جهت تثبیت و استحکام حاکمیتها گام برداشت و هم می توان به آن ضربه و خسارت وارد نمود. (قاسمیان، ۱۳۹۳: ۶۹)

نگاهی به جرم نشر اکاذیب در قانون

نشر اکاذیب به معنای انتشار و اشاعه اخبار دروغ و وقایع خلاف واقع به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی است.

در یک نگاه کلی می توان جرم نشر اکاذیب به مصادیقی همچون هتک حیثیت و نشر اکاذیب یارانه ای - توهین و اهانت ، نشر اکاذیب تشویش افکار عمومی هتک حیثیت - تعرض به حیثیت افراد ممنوع بسط داد.

هر کس به قصد ضرر زدن به دیگران یا تشویش اذهان عمومی اقدام به بیان اکاذیب کند، مجرم محسوب می شود. نشر اکاذیب از جرایم مطلق است و تحقق آن موقوف به وقوع نتیجه ضرر یا تشویش نیست. در اظهار اکاذیب اعمال معینی به شخص یا اشخاص نسبت داده نمی شود بلکه اخبار یا مطالب بی اساس به طور کلی اظهار می شود. عناوین نشر اکاذیب یا اشاعه اکاذیب برگرفته از متن ماده ۶۹۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی و شامل هر دو مصداق اعمال مجرمانه جرم یعنی اظهار اکاذیب و جرم انتساب اعمال خلاف حقیقت به دیگران است. به موجب ماده ۶۹۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی، «هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی به وسیله نامه یا شکواییه یا مراسلات یا عریض یا گزارش یا توزیع هر گونه اوراق چاپی یا خطی یا امضا یا بدون امضا اکاذیبی اظهار کند یا با همان مقاصد اعمالی را بر خلاف حقیقت رسماً یا به عنوان نقل قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی تصریحاً یا تلویحاً نسبت دهد، اعم از اینکه از طریق مزبور به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا خیر، علاوه بر اعاده حیثیت (مقالات مرتبط با اعاده حیثیت - سوالات مرتبط با اعاده حیثیت) در صورت امکان، باید به حبس از دو ماه تا دو سال یا شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم شود.» در این ماده، قانونگذار «اظهار کردن» را به عنوان رفتار مرتکب شرط وقوع جرم دانسته است. اظهار کردن در مفهوم متداول، مترادف گفتن است اما در لغت به معنای فاش کردن، آشکار کردن، بیان کردن و گفتن است که بیشتر معنای آشکار و فاش کردن مد نظر مقنن بوده است بنابراین ظاهر یا علنی شدن کذب ضروری است.

به طوری که چنانچه فردی اکاذیبی را در یکی از وسایل مورد نظر قانونگذار مکتوب کند اما به جز او هیچ کس از مفاد آن باخبر نشود، نمی توان اظهار کردن را محقق دانست. همچنین صرف نوشتن نامه ای که احتمالاً متضمن مطالب خلاف واقع باشد، بدون اینکه نامه به مقامات ذی صلاح ارسال یا موجب تشویش اذهان عمومی شود، بزه تلقی نشده و نمی تواند مشمول مقررات ماده ۶۹۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی باشد. بر اساس بند ۸ ماده ۶ قانون مطبوعات، افترا و توهین به اشخاص از طریق انتشار عکس یا کاریکاتور منع شده است و بر اساس ماده ۳۰ همین قانون، انتشار هر نوع مطلب مشتمل بر تهمت، افترا، فحش و به کار بردن الفاظ رکیک یا نسبت های توهین آمیز و نظایر آن به اشخاص ممنوع است. ماده ۶ قانون مطبوعات می گوید: «نشریات جز در مورد اخلال به مبانی و احکام اسلام، حقوق عمومی و خصوصی که در این فصل مشخص می شوند، آزادند...» که بند ۸ این ماده، یکی از این موارد را مشخص کرده است: «افترا به مقامات، نهادها، ارگان ها و هر یک از افراد کشور و توهین به اشخاص حقیقی و حقوقی که حرمت شرعی دارند، اگر چه از طریق انتشار عکس یا کاریکاتور باشد.» همچنین بر اساس ماده ۳۰ قانون مطبوعات «انتشار هر نوع مطلب مشتمل بر تهمت یا افترا یا فحش و الفاظ رکیک یا نسبت های توهین آمیز و نظایر آن نسبت به اشخاص ممنوع است و مدیر مسئول جهت مجازات به محاکم قضایی معرفی می شود. تعقیب جرایم مزبور موقوف به

شکایت شاکی خصوصی است و در صورت استرداد شکایت، تعقیب در هر مرحله‌ای که باشد، متوقف خواهد شد. تبصره یک - در موارد فوق، شاکی (اعم از حقیقی یا حقوقی) می‌تواند برای مطالبه خسارتی که از نشر مطالب مزبور بر او وارد آمده، به دادگاه صالحه شکایت کرده و دادگاه نیز مکلف است نسبت به آن رسیدگی و حکم متناسب صادر کند. تبصره ۲ - هرگاه انتشار مطالب مذکور در ماده فوق راجع به شخص متوفی بوده اما عرفاً هتاکی به بازماندگان وی به حساب آید، هر یک از ورثه قانونی می‌تواند از نظر جزایی یا حقوقی طبق ماده و تبصره فوق اقامه دعوی کند.»

مجازات نشر اکاذیب چیست؟

اثبات کذب بودن اظهارات با مدعی است

با وجود استفاده قانونگذار از واژه اکاذیب به صورت جمع، اظهار یک کذب نیز کافی به مقصود است و اگر کسی یک فقره امر کذب و خلاف واقع را هم به نحو مقرر در ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی به غیر نسبت دهد، عمل او مشمول این ماده خواهد بود. البته صرف کذب بودن اظهار حتی اگر به قصد اضرار باشد، کافی نیست بلکه اکاذیب اظهار شده باید قابلیت اضرار یا تشویش اذهان را داشته باشد. اثبات کذب بودن اظهارات بر عهده مدعی است و چنانچه مرتکب در مقام دفاع بتواند صحت اظهارات را ثابت کند، تبرئه خواهد شد. در اظهار اکاذیب، نسبتی به دیگری داده نمی‌شود بلکه اخبار یا مطالب بی‌اساس به طور کلی اظهار می‌شود. در جرم اظهار اکاذیب طرف می‌تواند غیرعموم یا مقام رسمی باشد.

مطلق بودن جرم نشر اکاذیب

اظهار اکاذیب جرم مطلق بوده و تحقق آن موکول به وقوع نتیجه ضرر یا تشویش نیست. قانونگذار در متن ماده ۶۹۸ به این نکته تصریح کرده است که «... اعم از اینکه از طریق مزبور به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به غیر وارد شود یا نه ...» به همین جهت سوء نیت خاص در این جرم منقضی است. البته در کنار آن اظهار اکاذیب مقید به وسیله است و قانونگذار تصریح می‌کند که «...به وسیله نامه یا شکواییه یا مراسلات یا عرایض یا گزارش یا توزیع هرگونه اوراق چاپی یا خطی یا امضا یا بدون امضاء اکاذیبی را اظهار کند...» به موجب قسمت اخیر ماده ۶۹۸ «...علاوه بر اعاده حیثیت (مقالات مرتبط با اعاده حیثیت - سوالات مرتبط با اعاده حیثیت) در صورت امکان باید به حبس از ۲ ماه تا ۲ سال یا شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم شود» مجموعه واکنش‌های قانونگذار درباره این جرم در ماده اخیر به دو شکل قابل تقسیم است:

اول اینکه «حبس ۲ ماه تا ۲ سال یا شلاق تا ۷۴ ضربه» که دادگاه در انتخاب حبس یا شلاق مخیر است.

استفاده مقنن از «قصد» در صدر ماده ۶۹۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی، موید عمدی بودن مصادیق اظهار اکاذیب و انتساب اعمال خلاف حقیقت به دیگران است.

جزء دوم رکن معنوی جرم اظهار اکاذیب، قصد مرتکب در اظهار مطلبی است که عالم به کذب بودن آن است و به عبارت دیگر عمد در ارتکاب فعل خلاف قانونی، که اصطلاحاً به آن سوءنیت عام می‌گوییم. در این میان انگیزه مرتکب جزء دیگری است که قانونگذار استثناً در صدر ماده به آن تصریح کرده و آورده است که «هرکس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی . . . اکاذیبی را اظهار کند...» به عبارت دیگر سوءنیت خاص یا قصد نتیجه، بخشی از رکن معنوی جرم اشاعه اکاذیب نیست و شیوه احراز انگیزه، با بررسی نحوه ارتکاب عمل و شرایط حاکم بر آن و نیز دیگر قرائن مشخص می‌شود. (به عنوان مثال، اگر کسی که نامزد نمایندگی مجلس است، با انتشار اوراقی چاپی به دروغ خود را تنها نامزد انتخابات محل معرفی کند، نباید در انگیزه اضرار او به سایر نامزدها تردید داشت.)

میزان و انواع جرائم رایانه ای در ایران - توهین و نشر اکاذیب در صدر

مجازات نشر اکاذیب

هر چند در ماده ۶۹۸ بخش تعزیرات قانون مجازات اسلامی، «اعاده حیثیت» در ردیف مجازات‌های مرتکب قرار دارد اما در واقع منظور قانونگذار از اعاده حیثیت، اعاده حیثیت (مقالات مرتبط با اعاده حیثیت - سوالات مرتبط با اعاده حیثیت) از بزه دیده است نه مجرم. بنابراین دادگاه در صورت امکان، ملزم است چنانچه جرم اظهارات کذب یا انتساب اعمال خلاف قانون، منتهی به کسر حیثیت و اعتبار دیگری شده باشد، اقداماتی را به منظور بازگرداندن حیثیت از دست رفته انجام دهد که از جمله این اقدامات می‌توان به درج حکم در روزنامه با هزینه محکوم علیه اشاره کرد. جرم اشاعه اکاذیب جز با شکایت شاکی خصوصی قابل تعقیب نیست و در صورتی که شاکی خصوصی گذشت کند، دادگاه می‌تواند در مجازات مرتکب تخفیف دهد یا با رعایت موازین شرعی از تعقیب مجرم صرف نظر کند.

مهم ترین جرائم رسانه ای در بستر سایبر عبارتند از:

مهم ترین جرائم رسانه ای در بستر سایبر عبارتند از:

۱- هتک حرمت ۲- ورود غیرقانونی به حریم خصوصی ۳- نقض علائم تجاری ۴- نقض حقوق مولف (کپی رایت) ۵- ورود ضرر از طریق ویروس های رایانه ای ۶- ارتباط گیری اینترنتی (لینک های غیرمجاز) ۷- نشر اکاذیب

نشر اکاذیب در هر صورت یکی از پر تعداد ترین این جرائم چه در فضای سایبر و چه در کل رسانه های جمعی می باشد. از این لحاظ بررسی قانون جرائم رایانه ای به عنوان تنها قانونی که به نشر اکاذیب رسانه های پرداخته است ضروریست که میتوان از آن وحدت ملاک براس صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران و مطبوعات استفاده نمود.

فصل پنجم قانون جرایم رایانه ای اختصاص به هتک حیثیت و اشاعه اکاذیب دارد. مشخص نیست مقصود قانونگذار از آوردن حرف "وا" بین این دو کلمه جدا کردم دو جرم "هتک حرمت" و "نشر اکاذیب" است، یا این که غرض، هتک حرمت از طریق نشر اکاذیب است و شامل مصادیق دیگر هتک حرمت نمی باشد. که هر دو استنباط جای سوال دارد. اگر منظور هتک حرمت به معنای عام باشد چرا مصادیق آن ذکر نشده است. زیرا هر کدام از انواع هتک حرمت (قذف، افترا، توهین ...) شرایط متفاوت و شرایط خاصی دارد. آیا این قانون صلاحیت آن را دارد که کسی که در محیط رایانه مرتکب قذف یا توهین و افترا شده است را مجازات کند؟ اگر مقصود فقط هتک حرمت به واسطه نشر اکاذیب است که مواد قانونی کلی تر از این جرم است و مخصوصا ماده ۷۴۴ قانون مجازات اسلامی در حوزه جرایم رایانه ای هیچ ارتباطی به اکاذیب ندارد و غرض هتک حرمت و انتشار واقعیات و اسرار شخصی یا فیلم و تصویر خانگی و ... است.

بررسی حقوقی ارکان مجرمانه نشر اکاذیب در رسانه فضای مجازی

همان طور که گفته شد می توان قانون جرائم رایانه ای را نماد شناسایی قانون گذار کشور از جرم نشر اکاذیب در بستر رسانه ها دانست؛ لذا می توان بعضا از ملاک آن در مورد سایر رسانه ها نیز استفاده کرد. نشر اکاذیب نیز مانند تمامی جرایم دیگر از سه رکن تشکیل شده است تا عنوان جرم بر آن صدق نماید. رکن اول رکن قانونی جرم است. رکن دوم رکن مادی جرم است و رکن سوم نیز رکن معنوی جرم می باشد که در این قسمت به بررسی آن ها می پردازیم.

ارکان یا عناصر قانونی جرم هتک حرمت و اشاعه اکاذیب:

فصل پنجم از قانون نوپای جرایم رایانه ای به این مهم اختصاص دارد و در طی سه ماده و یک تبصره در شماره های ۷۴۴، ۷۴۵ و ۷۴۶ قانون مجازات اسلامی به آن می پردازد.

ماده ۷۴۴ قانون مجازات اسلامی در فصل قانون جرایم رایانه ای می گوید: "هر کس به وسیله سامانه های رایانه ای یا مخابراتی، فیلم یا صوت یا تصویر دیگری را تغییر دهد یا تحریف کند و آن را منتشر یا با علم به تغییر یا تحریف منتشر کند، به نحوی که عرفا موجب هتک حیثیت او شود، به پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد." قابل ذکر است که اگر تغییر یا تحریف به صورت مستهجن باشد علاوه بر این که به فرد بزه دیده آسیب جدی می رسد، نوعی اشاعه فحشا نیز می باشد که جرم از زمره جرایم علیه عفت و اخلاق عمومی نیز می باشد و نمایش آن طبق بند اول ماده ۶۴۰ قانون مجازات اسلامی عفت و اخلاق عمومی را جریحه دار می نماید. پس لازم است قانونگذار در این مورد شدت عمل بیشتری به خرج دهد.

ماده ۷۴۶ قانون مجازات اسلامی بیان می دارد: "هر کس به وسیله سامانه های رایانه ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در موارد قانونی منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد، به نحوی که منجر به ضرر یا عرفا موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد." گویا این ماده تنها اختصاص به هتک حرمت دارد و نشر اکاذیب مقصود نبوده است و انتشار اسرار و مسایل خصوصی خانواده مد نظر قانونگذار بوده است تا حریم خصوصی افراد محفوظ بماند. در ماده ۷۴۶ قانونگذار می گوید: "هر کس به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی به وسیله سامانه رایانه ای یا مخابراتی اکاذیبی را منتشر نماید، یا در دسترس دیگران قرار دهد یا با همان مقاصد اعمالی را بر خلاف حقیقت، راسا یا به عنوان نقل قول، به شخص حقیقی یا حقوقی به طور صریح یا تلویحی نسبت دهد، اعم از این که از طریق یاد شده به نحوی از انحاء ضرر مادی یا معنوی به دیگری وارد شود یا نشود، افزون بر اعاده حیثیت در صورت امکان به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج میلیون تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد."

به نظر می رسد ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی نیز دقیقا حاوی همین ماده است و مقصود قانونگذار تنها منتشر شدن اکاذیب باشد به هر شکل ممکن، و نوع وسیله چندان در جرم دخیل نبوده و شامل اینترنت نیز می شود، چرا که انتشار در آن بسیار وسیع تر صورت می گیرد؛ ایمیل یا پیام های متنی تلفنی خود نوعی مراسله به شمار می آید؛ پس قانونگذار نوع ارسال و انتشار را مد نظر نداشت. کما این که روی سایت گذاشتن اکاذیب نیز نوعی رساندن مطلب به دیگران است، چنان چه اگر کسی اکاذیبی را از کسی بنویسد ولی آن را منتشر نسازد مرتکب جرمی نشده است.

عنصر مادی جرم هتک حرمت و نشر اکاذیب

عنصر مادی این جرم، اظهار و نشر اکاذیب یا نسبت دادن عمل خلاف حقیقت به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی است که به یکی از راه های مذکور در ماده ۶۹۸ قانون مجازات اسلامی یا مواد ۷۴۴ الی ۷۴۶ قانون مجازات اسلامی در فصل جرایم رایانه ای محقق می شود. در حقیقت دو جرم در این مواد بیان شده است. یکی اظهار اکاذیب و دیگری نسبت دادن مطلب غیرواقعی به شخص یا اشخاص حقوقی یا مقامات رسمی.

رکن معنوی جرم هتک حرمت و نشر اکاذیب

سوءنیت عام در این جرم آن است که مرتکب باید بداند امری را که از طریق رایانه اظهار یا شایع می کند یا به دیگری نسبت می دهد، دروغ و بی اساس است و سوءنیت خاص در این جرم قصد اضرار به غیر و تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی

است. بنابراین اگر مرتکب قصد مذکور را نداشته باشد و یا ثابت کند که گمان بر حقیقت داشتن موضوع انتساب داشته است، مشمول حکم نخواهد بود. بنابراین علم و آگاهی مرتکب به کذب بودن اظهارات لازمه عمدی بودن جرم نشر اکاذیب است و فقدان یا تردید در آن علی الاصول مانع تحقق وصف عمدی بودن خواهد بود. همچنین قصد مرتکب نیز جزء دوم رکن معنوی این جرم است. به عبارتی عمد در ارتکاب فعل خلاف قانونی که اصطلاحاً سوءنیت عام می‌گوییم، البته انگیزه نیز جزء دیگری است که قانونگذار استثناء در صدر ماده به آن تصریح کرده است.

نتیجه گیری:

در مجموع باید گفت فصل پنجم قانون جرایم رایانه ای به عنوان نماد قانونی که به نشر اکاذیب در بستر رسانه‌ها پرداخته است، اختصاص به هتک حیثیت و اشاعه اکاذیب دارد. عنوان فصل دارای نوعی ابهام است و ضروری است قانونگذار به طور صریح هدف خود را مشخص نماید. همچنین قانون مطبوعات تنها اشاره مجملی به نشر اکاذیب داشته است که بسیاری از جنبه‌های حقوقی آن را در ابهام باقی گذاشته است؛ همین‌طور در مورد مقررات سازمان تنظیم مقررات رادیویی کشور که تنها به مجازات‌های مقرر اشاره کرده است و مصادیق نشر اکاذیب در مطبوعات را فقط به مقام قضا و نهاده است که قابل انتقاد به نظر می‌رسد. در کمال تعجب به جز مقررات پراکنده، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران نیز قانون مدونی ندارد که در این خصوص از آن انتظاری داشته باشیم.

پیشرفتهای روزافزون علمی و فنی دنیای نوین بویژه در عرصه رسانه‌های همگانی باعث شده که زندگی خصوصی هر روز مورد تهدید قرار می‌گیرد. به نظر می‌رسد که جرم نشر اکاذیب توسط رایانه هم صورت می‌پذیرد، چرا که وقتی نص قانون هست که نوع وسیله را آزاد گذاشته، دیگر جای مخالفتی نمی‌ماند. از آنجا که تکنولوژی روز به روز در حال ترقی و پیشرفت است و انسان‌ها برای رسیدن به مقاصد خود از آن بهره می‌گیرند، پی قانونگذار این مساله را در نظر داشته است و در این باب، در قانون مجازات اسلامی از "هر وسیله دیگر..." استفاده کرده است که در هر عصری بتوان با مجرمان که باعث آزار و اذیت دیگران می‌شوند و سلب آسایش می‌کنند، برخورد مناسبی شود و نشر اکاذیب مقید به نوع و وسیله ارتكابی خاص نباشد.

منابع

- ۱- انصاری باقر و همکاران (۱۳۸۱)، مسئولیت مدنی رسانه های گروهی، انتشارات تدوین و تنقیح قوانین ریاست جمهوری
- ۲- خیری اصل، خیرالله (۱۳۹۰) تاثیر شبکه های اجتماعی بر امنیت ملی، مرکز پژوهش مجلس شورای اسلامی، شماره مسلسل ۱۲۲۳۶
- ۳- سردار نیا، خلیل الله، (۱۳۸۸) اینترنت، جنبش های اجتماعی جدید و بسیج اعتراض ها، فصلنامه پژوهش های ارتباطی.
- ۴- شیخ الاسلامی، عباس، (۱۳۸۰)، جرائم مطبوعاتی، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد
- ۵- عبدالهی، سیدسعیدرضا (۱۳۹۲)، شورایعالی مجازی شورایی فرابخشی است، قابل دسترسی در: وبگاه خبرگزاری دانشجو.
- ۶- قاسمیان، عابدین، (۱۳۹۳)، تحلیل رابطه رسانه های مجازی و امنیت شهری، هفتمین کنگره انجمن ژئوپلیتیک تهران، جغرافیای سیاسی، بهمن ۱۳۹۳
- ۷- قانون مجازان اسلامی مصوب ۱۳۹۲ جمهوری اسلامی ایران
- ۸- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران
- ۹- قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران
- ۱۰- قانون مطبوعات جمهوری اسلامی ایران
- ۱۱- مک محمدی، حمیدرضا، (۱۳۸۶)، حقوق رسانه، نشر میزان